

UDK: 069(497.5):355"1941/1945"  
930.25(497.5)"1941/1945"

Stručni članak

Primljeno: 8. 1. 2024.

Prihvaćeno: 8. 4. 2024.

DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v56i2.29103>

## Ratni arhiv i muzej Nezavisne Države Hrvatske

KRISTIJAN GOTIĆ

Hrvatski povijesni muzej  
Zagreb, Hrvatska  
k.gotic@hismus.hr

IVAN KOKEZA

Hrvatski povijesni muzej  
Zagreb, Hrvatska  
ivan\_kokeza@hotmail.com

U članku se na temelju arhivskoga gradiva izlažu dosad sporadično obrađivane ili sasvim nepoznate okolnosti osnutka i funkcioniranja Ratnoga arhiva i muzeja Nezavisne Države Hrvatske. Redom se prezentiraju i obrađuju: politička i muzeološka podloga osnutka institucije, njezina pravna regulativa i radno ustrojstvo, prostori djelovanja s naglaskom na svečano otvaranje i planove za podizanje nove zgrade, zatim popis stalnih i honorarnih djelatnika i članova odbora, načini prikupljanja muzejske i arhivske građe te odnos prema kulturnoj politici Nezavisne Države Hrvatske.

Ključne riječi: Ratni arhiv i muzej; Nezavisna Država Hrvatska; Milan Praunsperger; Hrvatski povijesni muzej

### Uvod

Ratni arhiv i muzej Nezavisne Države Hrvatske (NDH) kulturna je institucija koja se u stručnoj javnosti gotovo i nije obrađivala. Spominje se tek usputno u člancima Danice Švalba i Vere Humski, a prvi pravi prikaz nastanka, pokušaj rekonstrukcije strukture ustanove i popisa djelatnika te same djelatnosti Ratnoga arhiva i muzeja NDH dali su Rhea Ivanuš i Andro Purtić 1990. godine. Ratnoga arhiva i muzeja još se dotaknuo Mario Bursik, koji mu je u svojem diplomskom radu posvetio jedno poglavlje. Ovaj prikaz osnivanja, ustrojstva, smještaja i djelatnika temeljit će se na arhivskom gradivu sakupljenom u fondu Ratnoga arhiva i muzeja NDH (HR-HDA-1195), koje se nalazi u deset kutija u Hrvatskom državnom arhivu, i dokumentaciji koja se nalazi u Hrvatskom povijesnom muzeju.

## Politička i muzeološka podloga osnutka

Ratni arhiv i muzej (RAM) osnovan je u NDH, na čijem se čelu nalazio ustaški pokret, koji je na vlast došao uz potporu Hitlerove Njemačke i Musso-linijeve Italije. Važan impuls za osnivanje RAM-a bila je potreba da se zaštiti bogata i brojna kulturna baština, ne samo *militaria* nego i kameni spomenici i nepokretna baština poput utvrda. Tu je potrebu naglašavala i brojna neobrađena te disperzirana kulturna baština koja je pripadala vojničkim obiteljima mahom s prostora bivše Vojne krajine.

RAM NDH stvoren je po uzoru na slične vojno-povijesne muzejske ustanove koje su tada postojale u Europi.<sup>1</sup> Najbliži od tih renomiranih vojno-povijesnih muzeja, Heeresgeschichtliches Museum, nalazio se u Beču, tada u sklopu Trećega Reicha. Važnost bečkoga muzeja bit će istaknuta prilikom objave okružnice RAM-a za časničku službu: „Da bi se ratni arhiv i muzej Nezavisne Države Hrvatske osnovao i vodio u duhu tradicije naše vojske, potrebni su mu suradnici, koji su već na tome poslu radili, po mogućnosti od onih, koji su svojedobno bili zaposleni u Bečkom ratnom arhivu i muzeju, koji će sačinjavati izvor materijala za naš ratni arhiv i muzej, jer je naša ratna povijest usko vezana na njega.”<sup>2</sup> Vojno-povijesni muzej u Beču osnovan je još u vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, 1891., kao *k.u.k. Heeresmuseum*, i posjedovao je fundus od oko 8000 predmeta. Jedan od idejnih tvoraca muzeja, nadvojvoda Wilhelm, rekao je da je poslanje muzeja „briga za slavu vojske, a time i buđenje nacionalnoga osjećaja”.<sup>3</sup> Stalni se postav osim na ratne trofeje fokusirao na prikazivanje predmeta domaće provenijencije, odnosno s područja Austro-Ugarske Monarhije, i u skladu s poslanjem muzeja cilj mu je bio „čuvati sjećanje na slavnu prošlost carske i kraljevske vojske kao i promicati istraživanje te prošlosti”. Nakon *Anschlussa* 1938. muzej postaje oruđe nacističke propagande, proračun mu se gotovo udvostručuje, a prvi put u njegovoj povijesti izložbe se bave i suvremenom tematikom, uglavnom fokusiranom na Wehrmacht.<sup>4</sup>

## Pravna regulativa

RAM NDH osnovan je zakonskom odredbom poglavnika Ante Pavelića od 26. svibnja 1941. (broj CXXVI – 268 – Z. p. 1941.), u kojoj se kaže: „Osniva se ratni arhiv i muzej Nezavisne Države Hrvatske, u kojem se imadu sabrati i čuvati svi pisani i tiskani spomenici, te predmeti, koji se odnose na ratnu

<sup>1</sup> Kako se ističe u izvještaju o radu Ratnoga arhiva i muzeja NDH za 1942. godinu: „Ratni muzej i arhiv osnovan je dakle po uzoru ostalih kulturnih država zapada sa svrhom, da kao naročita znanstvena institucija prikupi potrebno gradivo za stvaranje vojničke prošlosti, odnosno, poviesti Hrvatskog naroda.” Vidi: HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa T. 22-184 (1943.), Godišnji izvještaj RATNOG MUZEJA I ARHIVA za g. 1942., 11. 2. 1943., 28/taj., str. 1.

<sup>2</sup> Vidi: „Okružnica V. T. br. 624/ 1941.”, *Vjesnik vojnih naredaba i zapovijedi* (Zagreb), 4. 6. 1941., 206.

<sup>3</sup> „Die Geschichte des HGM”.

<sup>4</sup> *Isto*.

povijest Hrvata od najstarijih vremena do dana današnjeg i dalje.”<sup>5</sup> Uskoro je, 10. srpnja 1941., osnovano „savjetodavno vijeće kod Ratnog muzeja”<sup>6</sup> u sastavu: dr. Božidar Murgić, pročelnik Ministarstva prosvjete, Bruno Bauer, arhitekt, dr. Držislav Švob, kustos Arheološkoga muzeja u Zagrebu, i dr. Ivan Bach, kustos Državnoga muzeja za umjetnost i obrt. Dana 27. kolovoza osnovan je i „savjetodavni odbor kod Ratnog arhiva”,<sup>7</sup> koji su činili: dr. Stjepan Ivčić, rektor Hrvatskoga sveučilišta, dr. Božidar Murgić, pročelnik Ministarstva nastave, dr. Josip Matasović, upravitelj Državnoga arhiva, dr. Josip Nagy, profesor Više ekonomsko-komercijalne škole, don Lovro Katić, gimnazijski ravnatelj, dr. Držislav Švob, kustos Arheološkoga muzeja u Zagrebu, dr. Milan Ivčić, redovni profesor Više ekonomsko-komercijalne škole, i dr. Rudolf Horvat, profesor u miru.

RAM je s radom počeo 24. studenog 1941., a u *Narodnim novinama* 3. ožujka 1942. objavljen je *Pravilnik Ratnoga muzeja*.<sup>8</sup> Sastojao se od 13 točaka u kojima se iznosi zakonska osnova za osnivanje institucije (§ 1.), temeljne zadaće RAM-a (§ 2.: „Ratni muzej je ustanova, kojoj je zadaća, da sakuplja, čuva, izlaže i znanstveno proučava sve hrvatske ratne starine i spomenike, koji se nalaze u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, da se time stvori što vjernija slika slavne ratne prošlosti i sadašnjosti Hrvata i da te ratne starine i spomenici služe tako vojničkom zornom obrazovanju naroda, i iztraživanju domaćih te stranih stručnjaka i javnosti.”)<sup>9</sup> te definira sakupljačka politika (§ 3.-5.). U 3. stavku izričito se navode različiti tipovi građe od interesa za Muzej: oružje svake vrste (hladno i vatreno); pomagala i sprave upotrebljavane u vojnim operacijama; odore i oprema vojnika i konja; zastave raznih vojnih i neprijateljskih formacija; instrumenti za zvukovne i svjetlosne signale te općenito sav pribor u vezi s vojskom od najranijih povijesnih vremena do suvremenih razdoblja. Pritom se ne izostavljaju ni suvremeni likovni prikazi hrvatskih utvrda i drugih vojnih građevina, ilustracije raznih načina ratovanja tijekom povijesti, portreti istaknutih vojnih ličnosti te prikazi postrojbi, bitaka, odlikovanja i spomenika. U 4. se pak stavku izričito navodi da će RAM predmete nabavljati: a) darovanjima, b) otkupom uz ugovorenu cijenu, c) uz odštetu koju će, od obiju strana, ustanoviti nepristrani stručnjaci, d) putem pologa – uz izlaganje u svojim zbirkama, ne dirajući u postojeće pravo vlasništva. Idući paragrafi (§ 6.-8.) govore o ustroju i financiranju ustanove, kupnji predmeta (§ 9.) te znanstvenom i bibliotekarskom aspektu djelovanja RAM-a (§ 10.-13.).<sup>10</sup> Dana 3. ožujka 1943. donesen je *Pravilnik Ratnoga arhiva* u Zagrebu, koji u 14 točaka regulira djelovanje toga dijela ustanove, ističući

<sup>5</sup> „Zakonska odredba o ratnom arkivu i muzeju Nezavisne Države Hrvatske”, *Narodne novine* (Zagreb), 27. 5. 1941., 1.

<sup>6</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa T. 22-184 (1943.), Godišnji izvještaj RATNOG MUZEJA I ARHIVA za g. 1942., 11. 2. 1943., 28/taj., str. 1.

<sup>7</sup> *Isto*.

<sup>8</sup> „Pravilnik Ratnog muzeja u Zagrebu”, *Narodne novine*, 3. 3. 1942., 1.

<sup>9</sup> *Isto*.

<sup>10</sup> *Isto*.

među ostalim da je Ratni arhiv „u sklopu ratnog muzeja znanstveni zavod ministarstva oružanih snaga, u kojem se čuvaju izprave, spisi i ostalo pisano gradivo o riješenim poslovima, koji se odnose na hrvatsku oružanu snagu, na njezine pripadnike i na njezino djelovanje u različitim prilikama i u kojem se to pisano gradivo tako obrađuje, da u svako doba i u svaku svrhu može poslužiti vojničkim ciljevima, državnom i javnom životu uobće, a znanosti posebice”.<sup>11</sup> Istoga mjeseca, 26. ožujka, donesen je i Poslovnik Ratnoga muzeja i arhiva. Njime se opetovano definiraju ustanova (§ 2.) i njezina zadaća (§ 3.) te se daje sistematizacija radnih mjesta (§ 1., 4., 5.). Preostale točke Poslovnika govore o prikupljanju građe i upravljanju institucijom (§ 6.-10.), pri čemu se u posljednjem, 10. stavku propisuje vođenje konkretnih zapisnika, našastara i kartoteka te glavnih i pomoćnih knjiga.<sup>12</sup>

## Ustrojstvo

Formalni naziv institucije bio je pravno reguliran zakonskom odredbom o osnutku u kojoj se izričito navodi *Ratni arhiv i muzej Nezavisne Države Hrvatske*.<sup>13</sup> Tome nazivu često se u službenoj korespondenciji dodavao dio kojim se isticala pripadnost ustanove konkretnom ministarstvu. U pogledu nadležnosti RAM, naime, nije bio podređen Ministarstvu nastave (od 9. listopada 1942. Ministarstvu narodne prosvjete) kao drugi hrvatski državni muzeji, nego Ministarstvu hrvatskoga domobranstva<sup>14</sup> (od 9. listopada 1942. Ministarstvu domobranstva i od 21. siječnja 1943. Ministarstvu oružanih snaga).<sup>15</sup>

RAM je bio vojno-znanstvena ustanova Ministarstva domobranstva,<sup>16</sup> a njegov proračun realizirao se u skladu s financijskim planovima Gospodarskoga ureda pri Glavnom stožeru domobranstva.<sup>17</sup> Na čelu ustanove bio je

<sup>11</sup> „Pravilnik za Ratni arhiv u Zagrebu”, *Vjestnik naredaba Ministarstva oružanih snaga* (Zagreb), br. 13, 3. 4. 1943., 268.

<sup>12</sup> „Poslovnik Ratnog muzeja i arhiva”, *Vjestnik naredaba Ministarstva oružanih snaga*, br. 14, 10. 4. 1943., 298.

<sup>13</sup> Vidi zakonsku odredbu od 26. svibnja 1941. koju su potpisali Ante Pavelić i ministar hrvatskoga domobranstva general Slavko Kvaternik, objavljenu u *Narodnim novinama*, službenom glasilu NDH: „Zakonska odredba o ratnom arhivu i muzeju Nezavisne Države Hrvatske”, *Narodne novine*, 27. 5. 1941., 1.

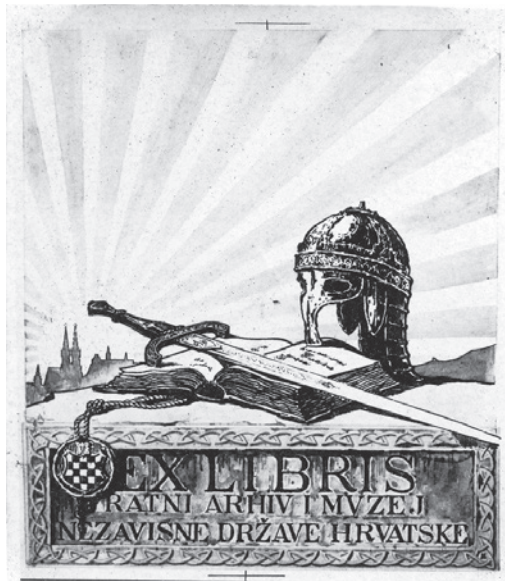
<sup>14</sup> Vidi: „Pravilnik Ratnog muzeja u Zagrebu”, *Narodne novine*, 3. 3. 1942., 1.

<sup>15</sup> O osnivanju Ministarstva hrvatskoga domobranstva te njegovim preimenovanjima u Ministarstvo domobranstva, odnosno Ministarstvo oružanih snaga NDH vidi: BARIĆ, *Ustroj kopnene vojske domobranstva*, 21, 25, 34.

<sup>16</sup> Prema 2. stavku Poslovnika RAM-a: „Ratni muzej i arhiv je vojno-znanstvena ustanova, koja je, obzirom na važnost rada i obujma djelokruga, podređena, putem glavarova Glavnog stožera, ministarstvu oružanih snaga.” Vidi: „Poslovnik Ratnog muzeja i arhiva”, *Vjestnik naredaba Ministarstva oružanih snaga*, br. 14, 10. 4. 1943., 298.

<sup>17</sup> U 7. stavku Pravilnika Ratnoga muzeja izričito se navodi da se ustanova uzdržava iz državnih sredstava, a zaklade i glavnice „stoje pod upravom Doglavnika-Vojskovođe” koji se nalazi na čelu Ministarstva hrvatskoga domobranstva. Vidi: „Pravilnik Ratnog muzeja u Zagrebu”, *Narodne novine*, 3. 3. 1942., 1.

ravnatelj (upravitelj), kojega je iz časničkih redova imenovao doglavnik-vojskovođa Slavko Kvaternik,<sup>18</sup> a pod ingerencijom ravnatelja nalazilo se cjelokupno stručno, tehničko i upravno osoblje. Opći presjek muzejskoga osoblja iznijet je u 6. stavku Pravilnika o Ratnome muzeju. Ondje se izričito navodi da svi zaposlenici trebaju imati kvalifikacije iz Uredbe o muzejima i galerijama od 26. srpnja 1940. Doglavnik-vojskovođa je, iznimno, zadržao pravo posebnoga imenovanja stručnih – ugovornih i nagradnih činovnika i službenika prema prijedlogu Savjetodavnoga vijeća. Ingerencija Ministarstva domobranstva naglašava se opetovano pri kraju istoga stavka: „Svi činovnici i službenici Ratnog muzeja, bili oni vojničkog ili građanskog stališa, imadu se vladati po propisima, koji vriede za službenike ministarstva domobranstva.”<sup>19</sup> Administrativni ustroj i postupno širenje djelokruga djelatnosti osnivanjem specijalnih odsjeka RAM-a moguće je većim dijelom rekonstruirati iz arhivskoga gradiva. U prvom godišnjem izvještaju za 1942. (datiranom 11. veljače 1943.) razaznaje se postojanje: 1) zbirke muzejskih predmeta vojne prirode, 2) zbirke arhivskoga gradiva, 3) knjižnice, 4) slikopisne, odnosno fotografske sekcije te 5) preparatorske radione.<sup>20</sup>



Slika 1. Ex libris Ratnoga arhiva i muzeja NDH  
(dokumentacija Hrvatskoga povijesnog muzeja u Zagrebu)

<sup>18</sup> Riječ je o Slavku Kvaterniku (1878. – 1947.), koji je bio na čelu Ministarstva hrvatskoga domobranstva od 16. travnja 1941. do 6. listopada 1942., odnosno formalno do 4. siječnja 1943., a imenovan je vojskovođom 14. travnja i doglavnikom sredinom lipnja 1941. godine. Vidi: KISIĆ KOLANOVIĆ, *Vojskovođa i politika*, 36.

<sup>19</sup> „Pravilnik Ratnog muzeja u Zagrebu”, *Narodne novine*, 3. 3. 1942., 1.

<sup>20</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa T. 22-184 (1943.), Godišnji izvještaj RATNOG MUZEJA I ARHIVA za g. 1942., 11. 2. 1943., 28/taj., str. 3-4.

Do kraja 1943. godine RAM čine dva odsjeka: 1. odsjek – ratni arhiv i 2. odsjek – ratni muzej. Kao što je istaknuto, njihov djelokrug rada i način poslovanja propisani su s tri podzakonska pravna i normativna akta: posebnim Pravilnikom Ratnoga arhiva, posebnim Pravilnikom Ratnoga muzeja te zajedničkim Poslovníkom Ratnoga arhiva i muzeja. Sva tri akta čine važne priloge poznavanju muzejske i arhivske regulative u razdoblju NDH te su ujedno pravni temelj djelovanja RAM-a kao specijalizirane kulturno-vojne institucije.<sup>21</sup> Do početka 1944. uspostavljena su još dva odsjeka: 3. – povijesni odsjek i 4. – slikarski odsjek. Odluku o osnutku slikarskoga odsjeka potpisuje general Fedor Dragojlov.<sup>22</sup> Povijesni odsjek bavio se prikupljanjem i proučavanjem „poviestnih podataka o ratovima u kojima su učestvovali Hrvati”, a slikarski je bio zadužen za slikarsku obradu „važnih ratno-poviestnih momenata”.<sup>23</sup> Posljednji, 5. ili slikopisni odsjek nije se nalazio u ustrojbenom pregledu Ministarstva oružanih snaga, premda se već od spomenutoga godišnjeg izvješća za 1942. kontinuirano naglašavalo postojanje fotografske sekcije (što je podrazumijevalo fotografiranje muzejskih predmeta, dijelova stalnoga postava, izradu posebnih muzejskih fotoalbuma, različitih vrsta reprodukcija, a posebice snimanje vrijedne građe koja RAM-u nije bila dostupna u originalu).<sup>24</sup>

Prema internom popisu iz 1944. godine, RAM čine sljedeće ustrojbene jedinice: uprava (s upraviteljem i teklićem) i pobočništvo (s pobočnikom, pisarom i teklićem), I. odsjek – arhivski (s nadstojnikom, pisarom i teklićem), II. odsjek – muzejski (s nadstojnikom, natporučnikom na službi, pisarom, teklićem te domobranima djelatnima pri skladištu), III. odsjek – povijesni (s nadstojnikom, crtačem, pisarom i teklićem), IV. odsjek – slikarski (s nadstojnikom, dva slikara, razvodnikom na službi i tri teklića) te V. odsjek – fotografski (s nadstojnikom i teklićem). Takav ustrojbeni sastav bio je na snazi sve do završetka rata.<sup>25</sup>

<sup>21</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 10, POSTROJBA Ratnog arhiva i muzeja Nezavisne Države Hrvatske, 8. 8. 1944., 227/taj., str. 1.

<sup>22</sup> Unutar odluke navodi se i sljedeća sistematizacija radnih mjesta u odsjeku: a) jedan nadstojnik, stručni časnik, slikar, b) dva niža časnika, slikara, c) jedan pisar, kaligraf, dočasnik ili nadničar, d) tri slikopisna djelatnika, dočasnika ili nadničara, e) dva glasnika, domobrana. Vidi: HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa 2-198 (1944.), Postrojavanje 4. odsjeka /slikarskog/ u sastavu ratnog arhiva i muzeja N. D. H., 22. 1. 1944., 17/taj., str. 1.

<sup>23</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 10, POSTROJBA Ratnog arhiva i muzeja Nezavisne Države Hrvatske, 8. 8. 1944., 227/taj., str. 2.

<sup>24</sup> Na naslovnoj stranici predloženoga postrojbenog pregleda RAM-a izričito se navodi da je preinaka postrojbe, koja bi uključivala i fotografski odsjek, odbijena pozivanjem na odluku Ministarstva od 31. 8. 1944. Vidi: HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 10, POSTROJBA Ratnog arhiva i muzeja Nezavisne Države Hrvatske, 8. 8. 1944., 227/taj., str. 1; HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa T. 22-184 (1943.), Godišnji izvještaj RATNOG MUZEJA I ARHIVA za g. 1942., 11. 2. 1943., 28/taj., str. 4.

<sup>25</sup> Do samoga kraja rata nadležno ministarstvo nije službeno priznalo 5. – fotografski odsjek, nego je on djelovao kao svojevrsna interna činjenična pojava bez blagoslova političkoga vrha. Njegovo formalno priznanje u turbobnim ratnim prilikama, osobito pred sam slom NDH u drugoj polovini 1944. i prvoj polovini 1945., nije više bilo u fokusu ni Ministarstva ni

Osim uprave s pobočništvom i odsjeka, pri RAM-u su djelovali Savjetodavno vijeće pri Arhivu te Savjetodavno vijeće pri Muzeju. U njima je bio niz uglednika i čelnika raznih institucija iz javnoga i kulturnoga života, koji su trebali svojim savjetima te znanstvenim i stručnim aktivnostima pripomoći profiliranju ove arhivske i muzejske ustanove u zemlji i inozemstvu.<sup>26</sup> Savjetodavna vijeća davala su prijedloge za organizaciju i upravljanje ustanovom. Članove vijeća imenovao je ministar iz redova stručnjaka, dok su oni među sobom izabirali predsjednika, potpredsjednika i dva tajnika. U pravilu su se sjednice vijeća trebale održavati najmanje jednom mjesečno jer su se na njima raspravljali svi bitniji problemi rada. Upravitelj RAM-a članovima vijeća podnosio je nacrt za godišnji proračun, o čemu su vijeća raspravljala te svoje prijedloge i mišljenja dostavljala doglavlniku-vojskovođi ili ministru domobranstva, odnosno poslije oružanih snaga.<sup>27</sup>

Savjetodavno vijeće Muzeja praktički je predstavljalo administrativnu sponu kojom se RAM (preko imenovanih članova) povezivao s Ministarstvom nastave, odnosno s drugim hrvatskim državnim muzejima s obzirom na to da je sam bio pod Ministarstvom domobranstva.<sup>28</sup> Savjetodavno vijeće Arhiva imalo je sličnu ulogu i bilo je vezano uz suradnju sa središnjom državnom i područnim arhivskim službama. Takvo ustrojstvo od samoga početka rezultiralo je upravljačkom i strukovnom dihotomijom. Primjerice, godišnji izvještaj za 1942. govori o održavanju sjednica Savjetodavnoga vijeća RAM-a kao jednoga pravnog tijela, dok se u tekstu istoga izvještaja izričito navodi osnivanje posebnoga Savjetodavnoga vijeća za muzej (10. srpnja 1941.) i potom posebnoga Savjetodavnoga vijeća za arhiv (27. kolovoza 1941.).<sup>29</sup> Da se svojevrsna dihotomija odrazila i na niže djelatne razine svjedoči osnutak povijesnoga i slikarskoga odsjeka, koji su dobili ponešto specijalizirane zadatke bavljenja konkretnijom – povijesnom i slikarskom građom, dok su muzejski i arhivski odsjek zadržali općenitiju funkciju provođenja dotadašnje muzejske i arhivske djelatnosti.<sup>30</sup>

---

uprave RAM-a. Za spomenuti interni popis RAM-a iz 1944. vidi: HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa T. 200-359 (1944.), Popis djelatnika, 2. 9. 1944., 236/taj., str. 1.

<sup>26</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa T. 22-184 (1943.), Godišnji izvještaj RATNOG MUZEJA I ARHIVA za g. 1942., 11. 2. 1943., 28/taj., str. 1.

<sup>27</sup> „Pravilnik Ratnog muzeja u Zagrebu”, *Narodne novine*, 3. 3. 1942., 1.

<sup>28</sup> Ovo potvrđuje i sadržaj izvješća RAM-a za 1942. godinu: „Po želji ravnatelja pukovnika sudca g. Praunspgerera da Ratni muzej bude vođen u suradnji Ministarstva domobranstva i Ministarstva prosvjete i da službenici državnih muzeja i arhiva sudjeluju u radu toga muzeja i arhiva, imenovano je posebno savjetodavno vijeće muzeja.” Vidi: HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa T. 22-184 (1943.), Godišnji izvještaj RATNOG MUZEJA I ARHIVA za g. 1942., 11. 2. 1943., 28/taj., str. 4.

<sup>29</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa T. 22-184 (1943.), Godišnji izvještaj RATNOG MUZEJA I ARHIVA za g. 1942., 11. 2. 1943., 28/taj., str. 2, 4.

<sup>30</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 10, POSTROJBA Ratnog arhiva i muzeja Nezavisne Države Hrvatske, 8. 8. 1944., 227/taj., str. 1-2.

## Lokacije

Budući da je RAM NDH kao institucija djelovao unutar sustava Ministarstva domobranstva, isprva je bio smješten u zgradi Ministarstva na Trgu kralja Petra Krešimira IV.<sup>31</sup> Uprava RAM-a nalazila se u dvorišnoj zgradi, a izložbeni prostor u krilnoj zgradi na prvom katu u sobi broj 11.<sup>32</sup> Kao privremeno rješenje za smještaj RAM-a spominjala se rekonstrukcija stambenoga kompleksa koji se nalazio na mjestu današnjega parka Bele IV. između kule Lotrščak i palače Ludovika Jelačića (donedavne zgrade Državnoga hidrometeorološkog zavoda i današnje zgrade Hrvatskoga povijesnog muzeja).<sup>33</sup> Kako ta ideja nije nikad realizirana, RAM je krajem 1942. i početkom 1943. iz zgrade Ministarstva oružanih snaga na Trgu Petra Krešimira preseljen u zgradu Ministarstva oružanih snaga na Jezuitskom trgu br. 4 (drugi kat) u sobe 127 i 128 (danas zgrada Galerije Klovićevi dvori), gdje je ostao do kraja rata.<sup>34</sup>

RAM je svečano otvoren za javnost na ceremoniji održanoj 2. lipnja 1943. Svečanosti su osim Ante Pavelića prisustvovali njemački opunomoćeni general u Hrvatskoj Edmund Glaise von Horstenau, izaslanik fašističke milicije Rosano Camilo, mađarski vojni ataše bojnika Kolany, bugarski vojni izaslanik satnik Petrov, predstavnici Ministarstva oružanih snaga, državni tajnik general Vilko Begić, general Slavko Štancer, vrhovni nadzornik oružanih snaga, general Vladimir Kren, zapovjednik zrakoplovnih snaga, admiral Đuro Jakčin, general Ivan Prpić, glavar Glavnoga stožera, te predstavnici Vlade i hrvatskih kulturnih institucija.<sup>35</sup>

<sup>31</sup> Ministarstvo domobranstva NDH bilo je smješteno u zgradi Trgovačke akademije i Državne ženske stručne škole, koju je projektirao Zvonimir Vrkljan (1931. – 1935.). Danas je zgrada sjedište Ministarstva obrane Republike Hrvatske. U vrijeme SRFJ zgrada je bila dio kompleksa zapovjedništva 5. armijske oblasti JNA. Vidi: BARIŠIĆ, „Trg kralja Petra Krešimira IV. u Zagrebu”, 81, 85.

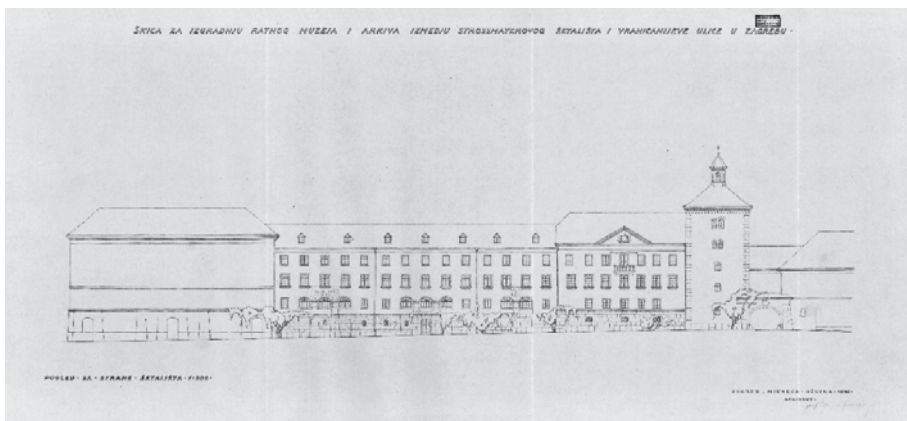
<sup>32</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 4, mapa 503-598 (1942.), Ratni muzej i arhiv počeo s radom, 23. 11. 1942., 570/42.

<sup>33</sup> Banska vlast Banovine Hrvatske namjeravala je srušiti kompleks i na njegovu mjestu izgraditi zgradu Tehničkoga odjela. Počelo se s rušenjem samostanskoga dijela, što je nastavljeno unatoč promjeni vlasti i trajalo do 1. svibnja 1941. Vlasti NDH namjeravale su isprva od sačuvanoga dijela kompleksa nadogradnjom urediti RAM, no kad se od te ideje odustalo, cijeli je kompleks srušen, a dio sredine omeđen Strossmayerovim šetalištem, Vranjczyanyjevom ulicom, kulom Lotrščak i nekadašnjom zgradom DHMZ-a ostao je manje-više isti sve do danas. Vidi: JURIĆ, RATANČIĆ, „Vranicanijeva poljana na Gornjem gradu”, 221-223, 225, 228; KNEŽEVIĆ, „Aporije obnove Gornjega grada u Zagrebu”, 188-189. Nakon 1944. godine, zbog pojačanih ratnih djelovanja i potrebe za čuvanjem muzealija i arhivalija, RAM sve intenzivnije koristi čuvaonicu u Medvedgradskoj ulici broj 2 (danas kompleks zgrada u kojima se nalazi Gliptoteka HAZU). Kompleks je izgrađen između 1900. i 1920., a u njemu je bila smještena tvornica kože. Tvornica je likvidirana 1938., a prostor je 1940. dobio novu, muzejsku funkciju. Vidi: GETALDIĆ, „Povijest Gliptoteke”, 52-53.

<sup>34</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa T. 22-184 (1943.), Godišnji izvještaj RATNOG MUZEJA I ARHIVA za g. 1942., 11. 2. 1943., 28/taj./; „Poglavnik otvorio Ratni arhiv i muzej”, *Hrvatski narod* (Zagreb), br. 748, 3. 6. 1943., 2.

<sup>35</sup> *Isto.*





Slika 2. Nacrt nerealiziranoga projekta zgrade Ratnoga arhiva i muzeja NDH, pogled sa Strossmayerova šetališta (HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 10)



Slika 3. Zgrada Ministarstva hrvatskoga domobranstva, prvotnoga sjedišta Ratnoga arhiva i muzeja NDH (fotografija pročelja zgrade snimljena prilikom primanja Siegfrieda Kaschea 9. travnja 1942., inv. br. predmeta HPM-98680)



*Slika 4. Ante Pavelić i upravitelj Ratnoga arhiva i muzeja Milan pl. Praunsperger na svečanom otvorenju prostorija Ratnoga arhiva i muzeja na Jezuitskom trgu (fotografija iz Albuma svečanoga otvorenja, inv. br. predmeta HPM/MRNH-A-9543/1)*



*Slika 5. Pogled na nekadašnju zgradu Ratnoga arhiva i muzeja NDH na Jezuitskom trgu 1945. godine (dokumentacija Galerije Klovićevi dvori, fotografija pročelja 1945. godine)*



*Slika 6. Pogled 1940. godine na tvorničke zgrade u kojima se nalazi Gipsoteka, a koje je za vanjske čuvaonice tijekom Drugoga svjetskog rata koristio i Ratni arhiv i muzej NDH (fototeka Gliptoteke HAZU, inv. br. F-37)*

## Djelatnici

Zaposlenici RAM-a bili su podređeni Ministarstvu oružanih snaga NDH te su uz civilna, odnosno stručna zvanja imali i domobranske činove. Time su, kao djelatne vojne osobe, bili podložni eventualnim vojnim dužnostima i pozivima na frontu, premda im je upravo služba u RAM-u bila svojevrsni „zaklon”, odnosno jamstvo da do mobilizacije na bojište ipak neće doći. Turbulentne ratne okolnosti inače su opterećivale funkcioniranje RAM-a postavši glavni uzrok diskontinuiteta u njegovu stručnom i znanstvenom djelovanju.<sup>36</sup> Tijekom 1944., kad je Ministarstvo oružanih snaga prihvatilo sistematizaciju na četiri odsjeka, a peti je bio u osnivanju, RAM je imao tridesetak zaposlenih (bilo stalno, bilo honorarno ili kao ispomoć preko Ministarstva).<sup>37</sup> Sačuvani

<sup>36</sup> Primjerice, krajem siječnja 1944. album otvorenja RAM-a NDH izrađuje se u pet primjeraka, pri čemu se svaki primjerak nalazi na zasebnoj lokaciji „radi opasnosti uništenja od mogućeg napadaja iz zraka”. Dokument koji potpisuje ravnatelj Praunsperger sačuvan je uz Album svečanoga otvorenja u Hrvatskom povijesnom muzeju (inv. br. predmeta HPM/MRNH-A-9543). Osim toga, 20. siječnja 1944. sazivaju se nadstojnici odsjeka RAM-a da bi utvrdili prijeko potrebne mjere koje valja poduzeti zbog opasnosti od zračnih napada, i to uz prioritarnu zaštitu muzealija i arhivalija u čuvaonici u Medvedgradskoj 2 u Zagrebu. Vidi: HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 7, mapa 2-83 (1944.), dosje 49/44, str. 1.

<sup>37</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa T. 200-359 (1944.), Popis djelatnika, 236/44, str. 1.

su popisi osoblja uz pomoć kojih je moguće većim dijelom rekonstruirati tko je sve i u kojem svojstvu radio unutar arhiva i muzeja:<sup>38</sup>

- Bahlen, Marko – domobran, radnik u skladištu, teklić
- Blažeković, Josip – domobran, čuvar skladišta
- Bosnić, Dragutin – domobran, čuvar skladišta
- Brcko, Vid – domobran, teklić
- Budak, Mijo – domobran, teklić u 2. odsjeku
- Bundek, Jure – domobran, teklić pobočnika, teklić u 4. odsjeku
- Buntak, Franjo – natporučnik, kustos u 2. odsjeku<sup>39</sup>
- Čolak, Ivan – domobran, teklić u 4. odsjeku
- Devčić, Milan – domobran, pisar pobočnika (Karla Ribara)
- Didek, Zoran – domobran, profesor, slikar<sup>40</sup>
- Donegani, Josip – potpukovnik, nadstojnik 5. odsjeka
- Fink, Franjo – suradnik, preparator, inače preparator Državnoga muzeja za umjetnost i obrt
- Gaj, Pavao – razvodnik-đak, pisar u 2. odsjeku
- Gašparinčić, Ivan – razvodnik, nadglednik radova, teklić u 5. odsjeku
- Grospić, Ivan – pukovnik, nadstojnik 3. odsjeka; u jednom trenutku umirovljen, a umjesto njega poziciju nadstojnika 3. odsjeka preuzeo je Zvonimir Pužar
- Hanaman, Ljudevit – bojničar, nadstojnik 1. odsjeka
- Horvatić, Mato – domobran, teklić
- Hosu, Stjepan – domobran, pisar, profesor, lektor u 2. odsjeku<sup>41</sup>
- Jalžić, Stjepan – čuvar skladišta

<sup>38</sup> Za sastavljanje popisa djelatnika korišteni su popisi osoblja sačuvani u HR-HDA-1195-RAM NDH: kut. 1, mapa 2-198 (1944.), Naredba upravitelja ratnog arhiva i muzeja za sveukupno osoblje, 14. 1. 1944., 7/43., str. 2; kut. 1, mapa 2-198 (1944.), POPIS častnika i osoblja kod Ratnog arhiva i muzeja u Zagrebu, 18. 2. 1944., T. 60, str. 2; kut. 1, mapa T. 200-359 (1944.), Popis djelatnika, 2. 9. 1944., 236/taj., str. 1-2; kut. 1, mapa T. 200-359 (1944.), Popis djelatnika, 236/44, str. 1; kut. 1, mapa T. 200-359 (1944.), SPISAK častnika, dočastnika i momčadi na službi, 25. 11. 1944., 1072, str. 1; kut. 10, mapa 1-99 (1945.), Popis častnika na službi u Ratnom arhivu i muzeju Ministarstva oružanih snaga, 16. 1. 1945., 31/45, str. 1.

<sup>39</sup> Povjesničar umjetnosti Franjo Buntak (1910. – 1985.) bio je kustos i ravnatelj Gradskega muzeja u Osijeku do 1941., kad se zapošljava u Muzeju grada Zagreba, gdje je paralelno s aktivnostima u RAM-u obavljao dužnosti kustosa. Nakon 1945. u Muzeju grada Zagreba bio je ravnatelj do 1979. godine. Vidi: „Buntak, Franjo”, 510.

<sup>40</sup> Zoran Didek (1910. – 1975.) diplomirao je slikarstvo 1933. na zagrebačkoj akademiji u klasi profesora Vladimira Becića. Od 1940. boravio je kao profesor crtanja u Sarajevu, a 1943. vratio se u Zagreb, gdje je uredio atelje u Maksimirskoj ulici broj 40. Iz Zagreba je 1945. otišao za Sloveniju, gdje se nakon rata zadržao u Ljubljani zaposlivši se kao profesor u Školi primijenjenih umjetnosti. Vidi: „Didek, Zoran”, 43; MILOVANOVIĆ, *Zoran Didek*, 17.

<sup>41</sup> Klasični filolog i prevoditelj Stjepan Hosu (1913. – 1985.) završio je studij klasične filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1937., a osim u RAM-u bio je zaposlen kao asistent

- Jambrešić, Stanko – domobran, čuvar skladišta
- Jurković, Nikola – razvodnik, fotograf
- Kecerin, Mato – domobran, teklić u 1. odsjeku
- Krznarić, Stjepan – razvodnik, fotograf, slikar
- Kukor, Vjekoslav – domobran, teklić u 4. odsjeku
- Laszowski, Emil – upravitelj (ravnatelj sredinom 1941. godine)<sup>42</sup>
- Marčec, Ivan – domobran, radnik u skladištu, teklić u pobočništvu
- Matasić, Stjepan – natporučnik na službi u RAM-u, umro 24. veljače 1944.<sup>43</sup>
- Mažuranić, Ivan – desetnik
- Mihelić, Josip – domobran, teklić u 3. odsjeku
- Miholić, Stjepan – domobran, teklić upravitelja
- Orešković, Đuro – domobran, teklić
- Perc, Dragutin – domobran u 2. odsjeku
- Prašić, Milan – časnički namjesnik
- Praunsperger, Milan – pukovnik-sudac, upravitelj<sup>44</sup>

na Odsjeku za klasičnu filologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu od 1943. do 1945. Vidi: „Hosu, Stjepan”, 682.

<sup>42</sup> Tijekom, za RAM formativne, 1941. godine Laszowski je obnašao dužnost upravitelja. U tom razdoblju, međutim, institucija nije imala službeno sjedište, pa su se prvotne aktivnosti prikupljanja muzejske građe odvijale u njegovu stanu u Krajiškoj ulici 17, gdje mu je dodijeljen ordonanc Ministarstva hrvatskoga domobranstva. U svibnju 1941. vlasti NDH pozvale su Laszowskog, kao stručnjaka za heraldiku, da sudjeluje u izradi grba nove države, zbog čega je 14. svibnja bio na audijenciji kod Ante Pavelića. Laszowski je inače bio poznati arhivski djelatnik i osnivač Družbe „Brača Hrvatskoga Zmaja”, a bio je ravnatelj Zemaljskoga arhiva u Zagrebu od 1925. do 1939. godine. Za imenovanje na čelnu funkciju RAM-a nipošto nije odmogla ni činjenica da je riječ o rođaku Slavka Kvaternika (inače Zmaja od Drenovog Ostenjaka). Ipak, nedugo nakon imenovanja (odredba Slavka Kvaternika od 12. lipnja 1941., broj 235/1941.) kuloarima su počeli kružiti za Laszowskog neugodni društveno-politički detalji iz bliže prošlosti, među kojima su se napose isticali unutarnji sukobi u Družbi te glasanje za Jevtićevu listu na izborima 1935. godine. Spomenute neugodnosti vjerojatno su ga koštale funkcije ravnatelja. Već od 15. kolovoza do 15. rujna Laszowski je boravio u Sutinskim Toplicama na liječenju, a 12. studenog 1941. (dekretom Ministarstva hrvatskoga domobranstva broj 1506) bio je umirovljen, i to s obrazloženjem da uopće nije stupio u službu kao ravnatelj! Za više informacija o navedenim peripetijama vidi: PETKOVIĆ, *Emilij Laszowski Szeliga*, 66-68; STIPANČEVIĆ, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, 163.

<sup>43</sup> Samouki slikar Stjepan Matasić (1898. – 1944.) više je puta izlagao u Zagrebu, većinom krajolike i vedute. Umro je 24. veljače 1944. uslijed zdravstvenih tegoba (trovanja krvi i slaboga srca). Vidi: SCHNEIDER, *Gradovi i krajevi*, 57; HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 7, mapa 242-336 (1944.), 250/44.

<sup>44</sup> Milan pl. Praunsperger (1881. – 1960.), pravnik i časnik austrougarske te vojske Krajevine SHS (do umirovljenja 1921.), u razdoblju NDH obnašao je dužnost pročelnika Pravosudnoga odjela Ministarstva oružanih snaga (1941. – 1943.). Godine 1943. objavio je knjigu *Oružje starih Hrvata*. Po završetku rata osuđen je na deset godina zatvora s prisilnim radom, od čega je šest odslužio u Staroj Gradiški, nakon čega je pušten. Dva njegova sina ubijena su i bačena u jamu Jazovku. Vidi: STUPARIĆ, *Tko je tko u NDH*, 329-330. – Prvi prijedlog za upravitelja RAM-a bio je Laszowski, koji je funkciju, kako se ističe u izvještaju, odbio zbog bolesti i

- Prosinečki, Stjepan – časnički namjesnik
- Pužar, Zvonimir – natporučnik, povjesničar, nadstojnik 3. odsjeka nakon umirovljenja Ivana Grospića
- Ribar, Karlo – pobočnik-nadsatnik, nadstojnik 2. odsjeka
- Stahuljak, Tihomil – domobran, arheolog, radnik u skladištu, pisar<sup>45</sup>
- Stranić, Bojan – domobran<sup>46</sup>
- Švob, Držislav – suradnik, nagradni kustos imenovan nakon Truhelkine smrti, inače kustos Arheološkoga muzeja u Zagrebu i v. d. upravitelja Hrvatskoga državnoga povijesnog muzeja<sup>47</sup>
- Tanodi, Zlatko – suradnik, arhivist<sup>48</sup>
- Truhelka, Ćiro – suradnik, nagradni kustos (po odredbi od 31. prosinca 1941.)<sup>49</sup>

zahvalio se na ukazanom povjerenju na prvoj sjednici Savjetodavnoga vijeća RAM-a: „G. Laszowsky, koji je bio uz pukovnika g. Praunspbergera predviđen za ravnatelja ratnog muzeja i arhiva, odmah u početku zahvalio se je zbog bolesti na službi, te je cijeli rad oko osnivanja preuzeo pukovnik g. Praunspberger.” Vidi: HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa T. 22-184 (1943.), Godišnji izvještaj RATNOG MUZEJA I ARHIVA za g. 1942., 11. 2. 1943., 28/taj., str. 3. – Praunspberger je bio rođak Aste pl. Claudius, druge supruge Emila Laszowskog, a kako je prije vojnoga poziva radio u Arhivu, pretpostavlja se da je upravo ta činjenica utjecala na njegovo tadašnje zaposlenje. Praunspberger je bio i član Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja”, baš kao Laszowski, koji je bio njezin veliki meštar. Njihovi su se odnosi, međutim, sredinom 30-ih godina pogoršali uslijed prepirki o načinu upravljanja udrugom. Štoviše, premda za to nema konkretnoga dokaza, smatra se da je upravo Praunspberger utjecao na smjenu Laszowskog s položaja ravnatelja RAM-a 1941. godine. Vidi: STIPANČEVIĆ, *Neznani svijet Emila Laszowskog*, 89.

<sup>45</sup> Povjesničar umjetnosti Tihomil Stahuljak (1918. – 2007.) diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1942., a pri Konzervatorskom zavodu radio je već od 1941. pa sve do 1956. godine. Vidi: „Stahuljak, Tihomil”.

<sup>46</sup> Bojan Stranić (1921. – 1993.) diplomirao je 1948. na zagrebačkoj akademiji u klasi profesora Marina Tartaglie, a nakon rata je, uz slikarsku, ostvario sportsku i trenersku karijeru. Vidi: „Stranić, Bojan”.

<sup>47</sup> Povjesničar Držislav Švob (1907. – 1945.) bio je od 1943. na funkciji upravitelja Hrvatskoga državnoga povijesnog muzeja, no već iduće godine uhićen je zbog optužbe za veleizdaju, odnosno pomaganje partizanskom pokretu. Ubijen je u lepglavskom zatvoru pod nepoznatim okolnostima u travnju 1945. godine. U Hrvatskom povijesnom muzeju sačuvan je, među ostalim, prijepis Optužnice Pokretnoga prijekog suda NDH (riječ je o predmetu pod inventarnim brojem OPM-101690). Za više informacija o životu i djelu Držislava Švoba te njegovu djelovanju tijekom rata vidi: BENYOVSKY, „Držislav Švob”, 85-88; JURDANA, *Nedostupna baština*, 12-13.

<sup>48</sup> Povjesničar i arhivist Zlatko Tanodi (1914. – 2011.) doktorirao je 1944., a još od 1940. radio je u Državnom arhivu u Zagrebu. Po završetku rata emigrirao je u Austriju i Italiju, a potom Argentinu i Španjolsku, gdje je ostvario zapaženu međunarodnu karijeru. Vidi: „Tanodi, Zlatko”.

<sup>49</sup> Povjesničar i arheolog Ćiro Truhelka (1865. – 1942.) bio je nagradni kustos RAM-a, o čemu svjedoči i sačuvana članska iskaznica. Naslov nagradnoga kustosa stekao je po odluci Slavka Kvaternika od 31. prosinca 1941. Iskaznica je izdana 26. ožujka 1942., a Truhelka je preminuo 18. rujna iste godine. Vidi: HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa 4-87, Iskaznica Ratnog muzeja Ćiro Truhelka, T-65.

- Uhlik, Josip – potpukovnik, nadstojnik 4. odsjeka<sup>50</sup>
- Vadlja, Josip – domobran, crtač u 3. odsjeku
- Veža, Mladen – domobran, slikar<sup>51</sup>
- Vučak, Milovan – domobran, dopisnik 4. odsjeka, pisar 3. odsjeka, crtač.

Kako je vidljivo iz sastavljenoga popisa, većina djelatnika nosila je određene vojne činove. Dio njih angažiran je kao ispomoć (primjerice u skladištu ili na funkciji pisara) nakon mobilizacije u domobranstvo, a dio je bio trajno raspoređen u upravi ili nekom od odsjeka, u skladu s prijeratnim više ili manje istaknutim karijerama. Pod ingerencijom ravnatelja nalazilo se čitavo stručno, tehničko i upravno osoblje, koje je, dakako, moralo imati sve kvalifikacije zadane Uredbom o muzejima i galerijama od 26. srpnja 1940. Pritom su se svi zaposlenici, uključujući upravitelja, bili dužni vladati po propisima određenima za službenike Ministarstva domobranstva.<sup>52</sup>

## Prikupljanje građe i kulturna politika

Politika prikupljanja građe RAM-a prvi je put službeno definirana u objavi o osnutku institucije u *Narodnim novinama* 27. svibnja 1941. U njoj se izričito navodi da institucija treba prikupljati i čuvati spomenike i predmete „koji se odnose na ratnu povijest Hrvata od najstarijih vremena do današnjega dana i dalje”.<sup>53</sup> Kategorije predmeta nabrojene unutar Pravilnika trebalo je pribavljati suradnjom s ustanovama u zemlji i inozemstvu (bilo da je riječ o stjecanju građe primopredajom ili izlučivanjem ili o izradi preslika ili snimki) te preuzimati od privatnih osoba darovanjem, otkupom ili posudbom.<sup>54</sup> Kad je pak riječ o arhivskoj građi, prema Pravilniku arhiva RAM prikuplja i zbrijava spise o zaključenim pravnim poslovima vezanima uz hrvatske oružane snage, a u fokusu prikupljanja nalaze se vojne institucije te različita upravljačka tijela vojnoga ili ratnoga karaktera. Potonja, ako još uvijek egzistiraju kao pravne osobe, imaju obvezu osigurati RAM-u prijepise i snimke tražene građe (izlučivanje ili primopredaja pojedinačnih spisa izbjegavali su se da se ne bi

<sup>50</sup> Kartograf i slikar Josip Uhlik (1896. – 1957.) naslikao je u sklopu slikarskoga odsjeka RAM-a niz veduta, krajolika te povijesnih i suvremenih portreta. Vidi: SCHNEIDER, *Gradovi i krajevi*, 63.

<sup>51</sup> Slikar Mladen Veža (1916. – 2010.), stalni suradnik slikarskoga odsjeka RAM-a, izradio je niz crteža na temu dvoboja i uskoka. Tijekom rata radio je kao profesor na karlovačkim i zagrebačkim gimnazijama, a bio je angažiran i na izložbama hrvatskih umjetnika u NDH te tadašnjim međunarodnim izložbama, zbog čega ga je Časni sud Hrvatskoga društva likovnih umjetnika (HDLU) po završetku sukoba isključio iz članstva, onemogućujući mu javno djelovanje. Vidi: STUPARIĆ, *Tko je tko u NDH*, 414-415.

<sup>52</sup> „Pravilnik Ratnog muzeja u Zagrebu”, *Narodne novine*, 3. 3. 1942., 1.

<sup>53</sup> „Zakonska odredba o ratnom arhivu i muzeju Nezavisne Države Hrvatske”, *Narodne novine*, 27. 5. 1941., 1.

<sup>54</sup> „Pravilnik Ratnog muzeja u Zagrebu”, *Narodne novine*, 3. 3. 1942., 1.

narušavala uvriježena arhivska praksa očuvanja cjelovitosti arhivskih zbirki i fondova).<sup>55</sup>

Već do kraja srpnja 1941. pribavljena je određena količina arhivske i muzejske građe, poglavito od privatnih osoba, među kojima su kao darovatelji prednjačili nekadašnji austrougarski časnici.<sup>56</sup> Godinu dana od osnutka našastar RAM-a, kako potvrđuje godišnji izvještaj iz 1942. godine, imao je 1279 predmeta.<sup>57</sup> Među arhivskim i muzejskim akvizicijama od 1941. do 1945. izdvajaju se: darovi Slavka Kvaternika primljeni od domaćih i inozemnih političara, javnih figura i skupina, cjelokupni arhiv Savske divizijske oblasti Kraljevske jugoslavenske vojske ustupljen od Hrvatskoga državnog arhiva,<sup>58</sup> suvremena djela ratnih slikara nastala u NDH ili na istočnoj fronti<sup>59</sup> te primopredaje portreta časnika 53. zagrebačke pješačke pukovnije<sup>60</sup> i hrvatskih generala – nositelja Reda Marije Terezije iz Hrvatskoga državnog arhiva.<sup>61</sup> Sastavni dio fundusa bili su i zbirka staroga oružja Milana Praunspergera (darovana Hrvatskom narodnom historičkom muzeju 1940. godine), predmeti vojnih jedinica NDH prispjeli s izobrazbe i fronti, zaplijenjeni ratni trofeji – oprema jugoslavenskih i sovjetskih partizana (potonja oprema, među ostalim, dospjela od 369. pojačane pješačke pukovnije posredstvom Slavka Kvaternika), slikarski i fotografski radovi zaposlenika RAM-a (portreti istaknutih pojedinaца, crteži oružja, gradova, utvrda i spomeničke baštine), specijalizirane vojne knjige te različita dokumentarna i grafička građa posvećena bilo starijoj, bilo novijoj ratnoj povijesti.<sup>62</sup>

Samo prikupljanje građe bilo je, međutim, tek prvi korak prema izgradnji specifične historiografske i nacionalne vizije Hrvata kao ratničkoga naroda. U godišnjem izvještaju za 1942. navodi se da je RAM osnovan „po uzoru ostalih kulturnih država zapada” da bi prikupio „potrebno gradivo za stvaranje vojničke prošlosti, odnosno poviesti Hrvatskog naroda”, pri čemu se ističe da je za „raspoznavanje” ove građe „potrebna posebna izobrazba, kao i duševni rad, kojim će se prikazati vriednost sakupljenog gradiva za sveopću poviest Hrvata i Hrvatske oružane sile”.<sup>63</sup> Mnogo izravnije isticanje suvremenih ratnih aspekata ustanove te savezništva s Njemačkom i Italijom bilo je izraženo

<sup>55</sup> „Pravilnik za Ratni arhiv u Zagrebu”, *Vjestnik naredaba Ministarstva oružanih snaga*, br. 13, 3. 4. 1943., 268.

<sup>56</sup> „Prikuplja se materijal za Ratni muzej i arhiv”, *Novi list* (Zagreb), 23. 7. 1941., 9.

<sup>57</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa T. 22-184 (1943.), Godišnji izvještaj RATNOG MUZEJA I ARHIVA za g. 1942., 11. 2. 1943., 28/taj., str. 5.

<sup>58</sup> BURSİK, *Hrvatski državni arhiv*, 70-71.

<sup>59</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 4, mapa 401-500 (1942.), Slike hrvatskih ratnih slikara, 14. 10. 1942., 427/42.

<sup>60</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 2, mapa 2-46 (1941.), Slike 53. pješadijske pukovnije, 16. 12. 1941., 15/41.

<sup>61</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 4, mapa 602-696 (1942.), Slike hrvatskih generala, 12. 12. 1942., 649/42.

<sup>62</sup> IVANUŠ, PURTIĆ, „Ratni muzej i arhiv NDH”, 61-62.

<sup>63</sup> HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 1, mapa T. 22-184 (1943.), Godišnji izvještaj RATNOG MUZEJA I ARHIVA za g. 1942., 11. 2. 1943., 28/taj., str. 1.



prigodom službenoga otvaranja prostorija RAM-a na Jezuitskom trgu 2. lipnja 1943. Tom prilikom poglavnik NDH Ante Pavelić obratio se ravnatelju Praunspergeru sljedećim riječima: „Gospodine pukovniče, Preuzvišenosti, gospodo častnici! Neka ova ustanova, koja se danas otvara, kao dokaz hrvatske vojničke prošlosti, bude ona, u kojoj će hrvatski narod moći uvijek imati jedno žarište i sjećati se svoje prošlosti. A napose neka bude oružanim snagama Nezavisne Države Hrvatske jedno svetište, u kojemu će nalaziti slavu svojih predja, u kojima će nalaziti i uzor, prema kojemu će sliediti stope svojih predja svaki pripadnik hrvatskih oružanih snaga, a napose častnički stališ. Neka to bude žarište hrvatskim oružanim snagama i podstrek bratstva u oružju s pripadnicima oružanih snaga naših velikih saveznika. Tebi pukovniče i Tvojim suradnicima najljepše zahvaljujem na uloženom trudu i uspjehu, i time ovaj muzej hrvatskih oružanih snaga proglašujem otvorenim.”<sup>64</sup> Pavelićev govor jasno demonstrira da se RAM, usprkos svojem znanstvenom habitusu opetovano isticanom u dokumentima o osnutku i načinu funkcioniranja, nije mogao u cijelosti izdvojiti iz ideološki uvjetovanoga konteksta.

U pogledu politike prikupljanja, hijerarhijska podložnost vojnim strukturama mogla je biti olakotna financijska okolnost, međutim ratna situacija i ekonomska kriza znatnije su ograničile mogućnosti institucionalnoga djelovanja. Za sustavnije prikupljanje građe, a napose za preventivnu zaštitu predmeta i eventualna građevinska ulaganja (prije svega prostorni smještaj), predviđena sredstva jednostavno nisu bila dovoljna.<sup>65</sup> Usprkos tome, tijekom postojanja ustanove prikupljen je pozamašan broj muzejskoga i arhivskoga gradiva, iako zbog ratnih okolnosti u vođenju dokumentacije te poslijeratnih prijenosa predmeta nije moguće utvrditi precizniji ukupni broj prikupljene ili barem inventarizirane građe. U Hrvatskom povijesnom muzeju danas se čuvaju ukupno četiri našastara (knjige inventara) RAM-a po kojima se može detektirati način ulaska, odnosno provenijencija pojedinih predmeta: *Našastar br. 1. Plakete, Našastar Ratnog muzeja, knjiga 5, Našastar Ratnog muzeja, knjiga 6 i Našastar Ratnog muzeja, knjiga 7*. Te knjige inventara zaključene su 15. svibnja 1945., kad je Zdenka Munk, kao ovlašteni namještenik Ministarstva prosvjete Narodne vlade Hrvatske, preuzela dokumentacijsku građu od članova komisije, odnosno službenika RAM-a (Ljudevita Hanamana, Josipa Uhljika i Zorana Dideka). Sudbina i smještaj našastara pod brojevima 2, 3 i 4 zasad ostaje nepoznata.

<sup>64</sup> „Poglavnik otvorio Ratni arhiv i muzej”, *Hrvatski narod*, br. 748, 3. 6. 1943., 2.

<sup>65</sup> Nerealizirani su tako ostali planovi o gradnji nove zgrade sa stalnim postavom, prikladnijem smještaju predmeta u vanjskim čuvaonicama te zapošljavanju većega broja djelatnika. Građa se i dalje prikupljala, ali bilo je to daleko od vizije RAM-a kako je predočena u dokumentima o osnutku i pravilnicima o radu. Jedan od posljednjih otkupa zbio se 2. svibnja 1945., kad su od Mladena Veže otkupljene dvije slike senjskih uskoka. Vidi: HR-HDA-1195-RAM NDH, kut. 10, mapa 200-278 (1945.), Priedlog, 2. 5. 1945., str. 1.

## Zaključak

RAM NDH bio je institucija koja u biti nije ni uspjela u potpunosti zaživjeti. Stvoreni su pravni temelji i krenulo se s idejnim rješenjem stalnoga postava i zgrade, no to je uskoro odbačeno u korist privremenih rješenja zbog ratnih okolnosti i nepovoljne situacije u NDH. Naime, kako je od 1943. stanje za sile Osovine postajalo sve nepovoljnije, što se očitovalo i u anglo-američkim zračnim napadima u NDH, fokus institucije sve se više prebacivao sa sakupljačke djelatnosti na zaštitu arhivalija i muzealija. One su nakon sloma NDH završile u Arhivu Hrvatske (danas Hrvatski državni arhiv), Muzeju revolucije naroda Hrvatske i Povijesnom muzeju Hrvatske (danas obje te institucije čine Hrvatski povijesni muzej), a najveći dio koji se tiče vojnih operacija i tajnih dokumenata dospio je u Vojno-istorijski institut JNA u Beogradu (inače se arhivsko gradivo nastalo u vremenu NDH sustavnije počinje prebacivati u Beograd od 1948. godine). Ovaj članak zamišljen je kao prvi u nizu članaka kojima bi se dao uvid u RAM NDH, objasnila njegova struktura, predstavili njegovi djelatnici te popratila sudbina arhivalija i muzealija sakupljenih u prvoj instituciji toga tipa u Hrvatskoj.

### Arhivski i neobjavljeni izvori

HR-HDA-1195-RAM NDH: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1195, Ratni arhiv i muzej Nezavisne Države Hrvatske.

### Objavljeni izvori i tisak

*Hrvatski narod* (Zagreb), 1943.

*Narodne novine* (Zagreb), 1941-1942.

*Novi list* (Zagreb), 1941.

*Vjesnik vojnih naredaba i zapovijedi* (Zagreb), 1941.

*Vjestnik naredaba Ministarstva oružanih snaga* (Zagreb), 1943.

### Literatura

BARIĆ, Nikica. *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske 1941. – 1945.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2003.

BARIŠIĆ, Zrinka. „Trg kralja Petra Krešimira IV. u Zagrebu. Urbanističko-arhitektonska i perivojna geneza”. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 10 (2002), br. 1: 77-90.

BENYOVSKEY, Lucija. „Držislav Švob u povodu 90. godišnjice rođenja (1907. – 1945.)”. *Informatica museologica* 27 (1996), br. 3-4: 85-88.

„Buntak, Franjo”. U: *Hrvatski biografski leksikon, 2. svezak*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1989.

BURSIK, Mario. *Hrvatski državni arhiv (1941.-1945.): ustroj i djelovanje*. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2017.

„Didek, Zoran”. U: *Enciklopedija likovnih umjetnosti, 2. svezak*. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1962.

„Die Geschichte des HGM”. Heeresgeschichtliches Museum – Militärhistorisches Institut. Pristup ostvaren 20. 10. 2023. <https://www.hgm.at/museum/entdecken/die-geschichte-des-hgm>.

GETALDIĆ, Magdalena. „Povijest Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti”. *Kroatologija* 9 (2018), br. 1-2: 43-67.

„Hosu, Stjepan”. U: *Hrvatski biografski leksikon, 5. svezak*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002.

IVANUŠ, Rhea; PURTIĆ, Andro. „Ratni muzej i arhiv NDH”. *Informativa museologica* 21 (1990), br. 3-4: 59-63.

JURDANA, Ela. *Nedostupna baština*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej [u tisku].

JURIĆ, Zlatko; RATANČIĆ, Bernarda. „Vranicanijeva poljana na Gornjem gradu – projekti i polemike 1907. – 1970.” *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda* 5 (2014): 221-242.

KISIĆ KOLANOVIĆ, Nada. *Vojskovođa i politika. Sjećanja Slavka Kvaternika*. Zagreb: Golden marketing, 1997.

KNEŽEVIĆ, Snješka. „Aporije obnove Gornjega grada u Zagrebu – epilog slučaja tzv. Vranicanijeve poljane 1969.” *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda* 8 (2017): 177-197.

MILOVANOVIĆ, Goran. *Zoran Didek, crteži*. Banja Luka: Udruženje Slovenaca RS „TRIGLAV” Banja Luka; Galerija Božidar Jakac, 2011.

PETKOVIĆ, Milovan. *Emilij Laszowski Szeliga*. Zagreb: Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, 2000.

SCHNEIDER, Marijana. *Gradovi i krajevi na slikama i crtežima od 1800. do 1940.* Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, 1977.

„Stahuljak, Tihomil”. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 9. 11. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57702>.

STIPANČEVIĆ, Mario. *Neznani svijet Emila Laszowskog*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2014.

„Stranić, Bojan”. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 9. 11. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58314>.

STUPARIĆ, Darko, gl. ur. *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941.-1945.* Zagreb: Minerva, 1997.

„Tanodi, Zlatko”. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristup ostvaren 9. 11. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60406>.

## SUMMARY

**The War Archive and the Museum of the Independent State of Croatia**

This paper discusses unexplored and as yet only slightly explored aspects of the activities of the War Archive and the Museum of the Independent State of Croatia. The initial part of the paper introduces the context of war at the time, i.e. the context of the foundation of the institution with emphasis on potential international models such as the Museum of Military History in Vienna. The organization of this specific archive and museum is discussed on the basis of the rules and regulations (Directives of the Museum of Military History, War Archive, Regulations of the War Archive and the Museum) on the basis of unpublished archival sources and as well as of the documentation of the War Archive and the Museum of the Independent State of Croatia (stored in the Croatian State Archives and the Croatian History Museum in Zagreb). The analysis is particularly focused on the military role of the staff, i.e. on the role of the Ministry of the Croatian Home Guard (after the Ministry of Armed Forces) of the Independent State of Croatia which operated as a cultural institution within the hierarchical framework of the War Archive and the Museum. Further, special attention is paid to work systematisation, i.e. the administrative section of the institution, as regards departments and the role of the management, professional staff and advisory councils in the way they operate. The issues of separating archival and museum activities in theory and in practice as concerns collecting and inventorying are highlighted as distinct phenomena. The latter is also concerned with accommodation issues (first at Krešimir Square and afterwards at Jesuit Square in Zagreb) with emphasis on a lack of exhibition space and suitable external storage facilities in wartime conditions. In line with this we publish a draft for the unaccomplished construction of the War Archive and the Museum of the Independent State of Croatia at the Strossmayer Promenade in Zagreb. On the basis of available archival records, a list of permanent and part-time employees by name has been reconstructed, including some well-known personalities of cultural life in wartime and the postwar period. The collection policy is explored in the context of cultural policies in the Independent State of Croatia with emphasis on the most significant acquisitions from 1941 to 1945 and the circumstances of collecting archival and museum records in wartime. Finally, the postwar fate of the collected records, i.e. their storage in cognate cultural, archival and museum institutions in Croatia has been addressed as well as the final cessation of the War Archive and the Museum of the Independent State of Croatia.

Keywords: War Archive and Museum; Independent State of Croatia; Milan Praunsperger, Croatian History Museum